

PUBLIKACJE PRACOWNIKÓW NAUKOWYCH UAM O ZIEMI LUBUSKIEJ (W LATACH 1945 - 1968) *

Publikacja niniejsza poświęcona jest 50-leciu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Ale jednocześnie jest ona podsumowaniem 25-letniego dorobku poznańskich pracowników nauki w badaniach nad Ziemią Lubuską; regionem, który w wyniku powrotu przed ćwierćwieczem do macierzy stał się terenem rozległych prac naukowo-badawczych. Publikacja jest także świadectwem zaangażowania poznańskiego środowiska naukowego w organizowaniu i czynnym kierowaniu pierwszymi krokami wciąż młodego jeszcze środowiska lubuskiego. Przecież 10-letnia działalność Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego, ponad 5-letnia praca Lubuskiego Towarzystwa Historycznego i ponad 5-letnia praca Lubuskiego Towarzystwa Naukowego — posiadającego 19 komisji oraz ponad 300 członków, w tym kilku docentów, kilkunastu doktorów oraz 40 otwartych przewodów doktorskich; instytucji powstałych przede wszystkim dzięki życzliwej, codziennej pomocy i organizacyjnemu poparciu poznańskich uczonych — są dowodem tej korzystnej i bardzo pożądanej dla Ziemi Lubuskiej współpracy.

Lubuscy docenci i doktorzy publikują swoje prace w poznańskich wydawnictwach, poznańscy pracownicy nauki publikują wyniki swoich prac badawczych w wydawnictwach LTN. Jedynie dla przykładu wymieńmy tutaj „Miasta zachodniego pogranicza Wielkopolski 1793 - 1815” Jana Wąsickiego¹, „Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki” Moniki Gruchmanowej² oraz „Przemysł drzewny Polski zachodniej w latach 1918 - 1939” Mariana Eckerta³. Moglibyśmy w tym miejscu przytoczyć wiele dalszych pozycji, ale tym zajmie się bibliografia. Warto jednak wskazać na fakt, że nie wszystkie osiągnięcia są wymierne, a więc dające się zamknąć

---

* Materiały do bibliografii za ten okres znajdują się w archiwum Lubuskiego Towarzystwa Naukowego. Sygn. 424.

¹ J. Wąsicki, *Miasta zachodniego pogranicza Wielkopolski 1793 - 1815*. Zielona Góra — Poznań 1960, Wydawnictwo Poznańskie.

² M. Gruchmanowa, *Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki w województwie zielonogórskim*. Zielona Góra 1969, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

³ M. Eckert, *Przemysł drzewny Polski zachodniej w latach 1918 - 1939*. Poznań 1967, Uniwersytet im. A. Mickiewicza.

w liczbach, jak: publikacje, artykuły, seminaria i dyskusje. Kiedy więc będziemy mówić o publikacjach, a więc o osiągnięciach wymiernych, to należałoby omówić również zjawiska im towarzyszące lub je wyprzedzające. Wydaje się, że są one wynikiem dążeń i działań tak czynników politycznych i administracyjnych, jak również zespołu ludzi zainteresowanych rozwojem naszego środowiska. „Oczywistą konsekwencją rosnącego znaczenia nauki, powinno być włączanie jej reprezentantów do współodpowiedzialności w decyzjach o wykorzystaniu praktycznym tych nauk”⁴. Społeczeństwo Ziemi Lubuskiej doceniając ową konieczność, a także wysiłek organizacyjny i twórczy włożony w organizację nowego środowiska naukowego w Polsce wybrało do władz partyjnych i administracyjnych również przedstawicieli nauki lubuskiej, a przedstawiciele poznańskiego środowiska — których słusznie chyba nazywamy twórcami ośrodka lubuskiego — znajdują tu zrozumienie i zaangażowane poparcie dla swych inicjatyw i dążeń. Toczące się na łamach różnych czasopism w kraju — tak naukowych, jak i publicystycznych — dyskusje o kształcie polskiej nauki, jej perspektywach i programie badawczym odnoszą się z pewnością w sposób szczególny do ośrodków organizujących się. W środowiskach młodych, nie obciążonych tradycjami łatwiej o wyselekcjonowanie najistotniejszych problemów badawczych. „A przecież najistotniejszy wydaje się w obecnej chwili, a także w całym układzie stosunków, problem wzajemnych powiązań ze sobą nauki, w szczególności nauk społecznych i polityki. Chciałoby się powiedzieć, że problem to stary jak świat. Ale dziś w całym współczesnym świecie, przede wszystkim w krajach socjalistycznych, nabrał on szczególnego znaczenia, niewątpliwej ostrości; ale co więcej, uzyskał też szanse właściwego rozwiązania”⁵. Na Ziemi Lubuskiej za sprawą współdziałania i pomocy organizacyjnej różnych ośrodków naukowych kraju, w szczególności jednak poznańskich uczonych, ten problem od samego początku znajduje właściwe rozwiązanie. Dowodem tego wzajemnego, ścisłego powiązania nauki z polityką jest lista kilkudziesięciu pozycji wydanych przez LTN — część przy współudziale Stacji Naukowej PTH — wśród nich także te uprzednio cytowane, publikujące wyniki badań istotne dla poznania przeszłości Ziemi Lubuskiej, a także potrzebne w określaniu kierunków rozwojowych regionu. Jest to zatem jedno z niewymiernych liczbowo osiągnięć. Kolejne z tych niewymiernych osiągnięć to kształtowanie się warsztatów badawczych i oddziaływanie nauki nie tylko w granicach naszego kraju, lecz także poza jego granicami. Lubuscy archeolodzy — prowadzący badania pod kierownictwem poznańskich pracowników nauki — są na drodze do tworzenia

⁴ S. Szczepański, *Nauka i odpowiedzialność*. Kultura R. VII, nr 318.

⁵ B. Leśnodorski, *Nauka i polityka*. Polityka nr 598 (rok 1968).

nowej syntezy wczesnego osadnictwa środkowego Nadodrza, spełniającego przecież w Polsce piastowskiej ważne funkcje społeczne i obronne, zmuszając tym samym do rewizji niektórych hipotez i twierdzeń zachodnich uczonych, szczególnie niemieckich. Prośby o nadsyłanie lubuskich publikacji naukowych do zagranicznych bibliotek uzupełniają skrótowo przedstawiony obraz oddziaływania naszego młodego ośrodka. Z trzech poruszonych problemów najbardziej skomplikowane jest niewątpliwie zagadnienie metod badawczych.

Jest to zarazem problem rzutujący w sposób zdecydowany na wyniki badań. Uzyskane przez członków LTN tytuły docentów i doktorów oraz przeszło 40 otwartych przewodów — przeważnie w uczelniach poznańskich — świadczą o pozytywnym rozwoju także metodologicznego problemu badań.

Niemniej chyba najtrudniej znaleźć właściwe metodologicznie rozwiązanie problemów naukowych, zwłaszcza w dopiero kształtujących się ośrodkach. Należy jednak żywić nadzieję, że planowana, przy jak najszerzym poparciu Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, druga wyższa uczelnia humanistyczna — będzie mogła również tej dziedzinie przyznać więcej miejsca w swym programie badawczym i dydaktycznym.

W tym miejscu możemy zatem poważić się na próbę znalezienia odpowiedzi, ku czemu zmierzamy — dążąc do zlikwidowania „białych plam”, a szczególnie tej zielonogórskiej, będącej jedną z ostatnich na mapie polskiego życia naukowego — tworząc wspólnym wysiłkiem naukowców Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej — przy życzliwym i nie tylko moralnym poparciu naszych aspiracji i dążeń przez jeden z najsilniejszych ośrodków naukowych kraju — nowy, w miarę potrzeb i możliwości stosunkowo prężny i rozwijający się ośrodek. W ciągu minionego ćwierćwiecza, w wyniku historycznych dokonań, na ziemiach staropolskich wzdłuż środkowego biegu Odry ukształtowaliśmy silny region polskiego życia społecznego i gospodarczego, włączając te ziemie w jednolity organizm państwowości polskiej. Odpowiedzią na dążenia rewizjonistyczne dwustuletnich administratorów tych ziem, była nasza codzienna praca i działalność społeczna, której wymiarem było niezwykle szybkie ich zintegrowanie z pozostałą częścią kraju. Myśl Długosza „Ziemia Lubuska kluczem do Królestwa Polskiego” jest nadal aktualna i w przekształconej formie, w sposób adekwatniejszy, oddaje sens naszego działania. Silna nie tylko społecznie i gospodarczo, ale także jako ośrodek naukowy jest Ziemia Lubuska bastionem przeciw rewizjonizmowi i naporowi germańskiemu.

Stworzyliśmy w ciągu minionego ćwierćwiecza region prężnego działania społecznego i gospodarczego. Nasza działalność na tych ziemiach

została w ostatnich latach uzupełniona o jej nową formę, formę, która koronuje ludzkie czyny: twórczą działalność naukową. W odpowiedzi na pytanie: „ku czemu zmierzamy tworząc nowy ośrodek działalności naukowej” można by zatem stwierdzić, że dążymy do tego, by Zielona Góra — jako najbardziej, obok Szczecina i Wrocławia, na zachód wysunięte miasto wojewódzkie — przekształcić w silny ośrodek naukowy. W wyniku wieloletniej pracy organizacyjnej powstały przesłanki, by miasto to stało się jednym z trzech nad zachodnią granicą rozłożonych ośrodków polskiej myśli naukowej: Wrocław — Zielona Góra — Szczecin.

W tej konsekwentnej dążności upatrujemy tu, na Ziemi Lubuskiej, tak żywo dziś dyskutowany w kraju problem wzajemnego stosunku nauki i polityki. I nie bez znaczenia jest fakt, że w tworzeniu zielonogórskiego ośrodka tak wielkiej pomocy udzielają nam uczeni ośrodka poznańskiego, ośrodka o wielkiej randze w życiu naukowym kraju, posiadającego wielki dorobek w badaniu naszego regionu, mającego także wielkie tradycje i zasługi w zwalczaniu naporu germańskiego i dążeń rewizjonistów.

Od samego bowiem zarania Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, kadra naukowa wykazywała wielkie zainteresowanie Wielkopolską w jej historycznych granicach. Dziś spora część jej południowo-zachodnich terenów należy do województwa zielonogórskiego, zwanego również Ziemią Lubuską. A przecież wiadomo powszechnie, że Uniwersytet powstał w wyniku ogólnego dążenia narodu polskiego do samostanowienia, a szczególnie w wyniku powstania wielkopolskiego 1918-1919 — było ono wśród wielu przyczyn jedną z głównych — a walki toczyły się również na części naszego dzisiejszego województwa, zwanej ziemią babimojską. Takie są zatem emocjonalne i historyczne źródła tych zainteresowań. Zainteresowanie dzisiejszym województwem zielonogórskim sięga więc początków działalności Uniwersytetu. Wywarło ono zapewne również wpływ na kształtowanie profilu badawczego, znajdującego swój wyraz w publikacjach pracowników UAM w pierwszym okresie działalności. W pierwszym dwudziestoleciu istnienia Uniwersytetu zanotowano liczbę około 3.000 pozycji bibliograficznych⁶. Bibliografia tego okresu nie została jeszcze wydana. Znajduje się ona w stadium przygotowawczym i dlatego też trudno w naszym opracowaniu podać, ile pozycji bibliograficznych z okresu 1919-1939 obejmuje zagadnienia związane lub dotyczące bezpośrednio Ziemi Lubuskiej, używając terminologii administracyjnej — województwa zielonogórskiego.

---

⁶ Bibliografia prac pracowników Uniwersytetu Poznańskiego za lata 1919-1939. Red. W. Pawlikowski. *Biblioteka Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, w: *Wykaz polskich bibliografii nie opublikowanych*. Opr. E. Słodkowska. Warszawa 1967, Biblioteka Narodowa.

Do tego zagadnienia należałoby powrócić po opublikowaniu tej „Bibliografii...” przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Rok 1939 przerwał życie naukowe — w tym równocześnie wydawnicze — młodej uczelni. Ale była to jedynie przerwa w zewnętrznych przejawach życia naukowego i dydaktycznego. Wiemy, że działał i kształcił kadrę z wyższym wykształceniem, prowadził przewody doktorskie i w kilku wypadkach również habilitacje Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich. Liczne publikacje książkowe i artykuły ukazujące się zaraz po zakończeniu wojny w Wydawnictwie Uniwersyteckim czy w Instytucie Zachodnim są dowodem, że w pracowniach poznańskich uczonych toczyła się normalna praca naukowa, choć w wyniku obiektywnych czynników zewnętrznych w nieco zwolnionym tempie. Należałoby w tym miejscu wskazać, że niekiedy czasopisma naukowe, w których poznańscy uczeni publikowali swoje prace, wydawały numery obejmujące lata 1939 - 1945 wskazując i dowodząc tym samym ciągłości badań i życia naukowego. Dwudziestoletni, powojenny plon działalności naukowej pracowników naukowych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza wielokrotnie przekracza dorobek dwudziestolecia międzywojennego. W okresie od 1945 do 1964 ukazało się niespełna 13,5 tysięcy książek, artykułów, rozpraw⁷. Z tej liczby ponad 400 pozycji bibliograficznych dotyczy Ziemi Lubuskiej lub jest tematycznie z tym regionem związanych. Największy udział w tym „lubuskim” dorobku naukowym mają pracownicy Wydziału Filozoficzno-Historycznego, wykazując się liczbą 152 pozycji bibliograficznych. W dalszej kolejności Wydział Prawa 137 pozycji, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi 119 pozycji, Wydział Filologiczny 14 pozycji, a Biblioteka Główna 5 pozycji. Wydziały Matematyki, Fizyki i Chemii oraz Studium Wychowania Fizycznego nie mają w swoim dorobku naukowym tytułów związanych z terenem obecnego województwa zielonogórskiego. Wskazuje to z jednej strony na potrzeby, z drugiej zaś na możliwości regionu. Ale i w tych dyscyplinach zachodzą ostatnio istotne zmiany spowodowane powstaniem Wyższej Szkoły Inżynierskiej.

W wyniku wykorzystania własnych prac bibliograficznych uzupełniono dorobek pracowników naukowych UAM z powojennego dwudziestolecia o dalsze cztery lata, doprowadzając bibliografię do możliwie aktualnego stanu. W latach 1965 - 1968 ukazało się łącznie około 35 prac i artykułów. Zatem łączny udział poszczególnych wydziałów UAM w publikowaniu lubusianów przedstawia się następująco:

---

⁷ T. Ulanowski, S. Kubiak, M. Stempniewicz, *Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu 1945 - 1964*. Poznań 1965, UAM.

Wydział Filozoficzno-Historyczny	152
Wydział Prawa	137
Wydział Biologii i Nauk o Ziemi	119
Wydział Filologiczny	14
Biblioteka Główna UAM	5

Pracownicy naukowcy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza wydali w ubiegłych 24 latach 427 publikacji związanych tematycznie z województwem zielonogórskim. Rytm ukazywania się publikacji nie był w omawianym okresie — a więc w latach 1945 - 1968 — równomierny.

Liczba wydanych książek, artykułów i rozpraw związanych z Ziemią Lubuską zmieniała się z roku na rok. Jedynie w 1962 i 1963 r. ukazały się po 23 tytuły. W omawianym czasie można wydzielić dwa okresy szczególnego nasilenia wydawnictw o tematyce lubuskiej. Są to lata 1946 - 1950 oraz 1956 - 1963. Rok 1960 był szczególnie — ukazało się wówczas 40 pozycji. Jest to największa liczba publikacji lubusianów w całym omawianym okresie. Dane te przedstawia poniższa tabelka.

Rok	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68
Liczba publikacji	6	24	23	31	12	25	9	6	17	10	13	25	18	30	31	40	24	23	23	11	-	2	20	4

W roku 1965 najprawdopodobniej nie ukazała się żadna praca z ośrodka poznańskiego związana tematycznie z Ziemią Lubuską. Ten spadek widoczny jest już w 1964 r., kiedy to ukazało się jedynie 11 takich prac, w porównaniu do roku 1963 z 23 publikacjami. Wiążemy ten fakt z powstaniem Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, które przejęło inicjatywę wydawniczą odnośnie naukowych opracowań związanych z województwem zielonogórskim. A jednak w tamtych latach nie okrzepło jeszcze na tyle, by sprostać tym wymogom, jakie przed nim stanęły. Powrót w 1967 r. do stanu sprzed czterech lat — ukazało się wtedy 20 publikacji — wydaje się o tym świadczyć. Podkreślamy zatem, że wszystkie pozycje ukazały się staraniem zielonogórskiego ośrodka.

Przygotowując się do prac nad niniejszym wyborem, usiłowaliśmy dla uzyskania jak najszerszego obrazu zainteresowania się pracowników UAM Ziemią Lubuską, objąć również lata 1919 - 1939. Zamiar ten okazał się jednak w realizacji niewykonalny w tak krótkim czasie, jaki pozostał do terminu złożenia maszynopisu u wydawcy. Bibliografia okresu 1919 - 1930 — jak już wspominaliśmy — znajduje się w stadium prac przygotowawczych i nie jest na tyle zaawansowana, by można dokonać wyboru haseł. Wyboru dokonaliśmy na podstawie opracowania Tadeusza Ulanowskiego, Stanisława Kubiaka i Mirosławy Stempniewicz pt. „Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1945 - 1964”, Poznań 1965 UAM, a za lata 1964 - 1968 wykorzy-

staliśmy własne prace bibliograficzne. Istnieje wiele bardzo różnych punktów widzenia, pod kątem których taki wybór może być dokonany. Wiele bowiem tytułów omawianej „Bibliografii” obejmuje szerszy zakres, dotyczy zatem poza Ziemią Lubuską również innych regionów kraju. Dokonując zatem wyboru, musieliśmy zdecydować się na jednorodne podejście metodologiczne. Wyszliśmy tu z następującego punktu widzenia.

Zachodnie i północne tereny ziem staropolskich powróciły w wyniku II wojny światowej, po wielowiekowej niewoli do macierzy. Ustalona pomiędzy PRL i NRD w układzie zgorzeleckim granica na Odrze i Nysie, jest prawnym zatwierdzeniem tego powrotu. Jesteśmy zatem wszyscy świadomi, że granica na Odrze i Nysie, i wszystkie kompleksy zagadnień leżące u podstaw odrodzenia polskiej państwowości w jej prawowitych pierwotnych, a także etnicznie sprawiedliwych granicach, jest zasługą wysiłku zbrojnego i społecznego narodu polskiego i jej sprzymierzeńca ZSRR. Jeżeli zatem przedstawiamy dorobek uczonych poznańskich w badaniu województwa zielonogórskiego, którego powstania nie sposób sobie wyobrazić bez uprzedniego powrotu tych ziem do macierzy i ustalenia granicy na Odrze i Nysie — to uznaliśmy za stosowne uwzględnić w wyborze bibliograficznym cały kompleks tytułów związanych z naszą zachodnią granicą. Wyjątek stanowią jedynie tytuły terenowo ograniczone do pewnego jej odcinka, ale są one nieliczne.

Podobne kryterium stosowaliśmy do tytułów powstania wielkopolskiego — walki przebiegały w dużej mierze na terenie dzisiejszego województwa zielonogórskiego, uważamy zatem takie podejście za historycznie uzasadnione. W konsekwencji uwzględniliśmy również niektóre tytuły obejmujące historyczne ziemie wielkopolskie wyznaczone ziemiami przynależnymi w II połowie XIV wieku do biskupstwa poznańskiego.

W odniesieniu do innych pozycji stosowaliśmy kryterium zasięgu terytorialnego wynikające z tytułów publikacji.

Do wyboru odnoszą się wszystkie uwagi autorów zamieszczone w Przedmowie „Bibliografii...” na stronach 3 - 6.

Dla ujednoczenia i stworzenia spójnej całości zastosowano do pozycji bibliograficznych z okresu 1964 - 1968 identyczne kryteria i zasady.

Postanowiliśmy dla prostoty i przejrzystości całego wyboru i układu indeksu wprowadzić nową numerację kolejną przytoczonych pozycji bibliograficznych. Obok indeksu autorów — który z konieczności został na nowo opracowany — uzupełniono „Bibliografię...” o indeks rzeczowy, umożliwiając łatwiejsze wykorzystanie bogatego dorobku pracowników naukowych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza związanego tematycznie z Ziemią Lubuską.